

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA TASVIRIY SAN'AT METODIKASINING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Yurdanidze Mexrali Xolisovich

Andijon davlat pedagogika instituti Tasviriy san'at va musiqa ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Qambarova Nasibaxon Ma'rufjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10070637>

Annotatsiya. Ushbu maqola Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'atni o'qitishning sir asrorlarini o'rgatishda metodik yordam beradi hamda ijod jarayonida kerak bo'luvchi bir qancha qoidalarni bayon etadi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, kompozitsiya, tabiat, teatr, kino, qalam, qog'oz, buyum, borliq.

PECULIARITIES OF VISUAL ART METHODOLOGY IN ELEMENTARY GRADES

Abstract. This article provides methodical help in teaching the secrets of teaching visual arts in elementary grades and describes some rules necessary in the creative process.

Key words: fine art, composition, nature, theater, cinema, pen, paper, object, existence.

**ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.**

Аннотация. В данной статье дано методическое обеспечение преподавания секретов преподавания изобразительного искусства в начальных классах и описан ряд правил, необходимых в творческом процессе.

Ключевые слова: изобразительное искусство, композиция, природа, театр, кино, перо, бумага, предмет, существование.

Tasviriy san'at - eng qadimiy va keng tarqalgan san'at turlaridan biridir. Aslida san'atning turlari juda ko'p. Ular badiiy adabiyot, musiqa, tasviriy san'at, teatr, kino, xoreografiya, me'morchilik, amaliy bezak kabi boshqa san'at turlari ham mavjuddir. Odatda, haqqoniy borliqni tasviriy obrazlarda, shakllarda fazoviy kenglikda yoki tekislikda (qog'oz yuzasida) aks ettiradigan san'at tasviriy san'at deb ataladi. Tasviriy san'at nafaqat boshlang'ich sinflardi balkim maktabgacha ta'lim tizimida ham qo'llaniladi. Yosh avlodni dunyo qarashini kengaytirish maqsadida tasviriy san'at maktabgacha ta'lim muassasalarida ham ijodiy faoliyat sifatida o'z

o'rniga ega. Bizning maqola yozishimizdan maqsad shuki boshlang'ich sinf o'qituvchilariga tasviriy san'at darsini mazmunli tashkil qilish maqsadida metodik yordam qilishdan iborat.

Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'atni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, avvalo bu sinflardagi ta'lim mazmuni kichik maktab yoshidagi bolalarning yoshlik xususiyatlari va psixologiyasi, qiziqishi, ulardagi mavjud bilim va qobiliyat hamda layoqatlariga qarab belgilanadi. Ma'lumki, bolalarda tasviriy faoliyatga, xususan rasm chizishga ishtiyoq nihoyatda erta boshlanadi. Uni 2-3 yoshlardan boshlanishi tarixdan ma'lum. Shunisi xarakterliki, bolalar o'qish va yozishdan ko'ra rasm chizishni juda yoqtiradilar. Biroq ular chizadigan rasmlarning davomiyligi juda qisqa bo'ladi, 1-2 daqiqa, ko'pi bilan 4-5 daqiqada har qanday rasmni tugallab qo'yadilar. Bolalar tomonidan chizilgan rasmlar savodli bo'lmasada, biroq mazmunan biron-bir ko'rinishni, voqeani yoki buyumni o'z iqtidorlariga yarasha, ularning xarakterli belgilarini tasviriylar oladilar. Bo'yoqlar bilan ishlash ularga ma'lum qiyinchiliklar tug'dirishi sababli ulardan foydalanishni aytarli xush ko'rmaydilar. Lekin turli yorqin ranglar bilan bo'yalgan buyumlar bolalarda katta qiziqish uyg'otadi. Rasmlari yaxshi chiqmagan holda o'z ishlaridan ixloslari tez qaytadi. Bunday sharoitda o'qituvchining bolalarga tez yordam ko'rsatishi va kayfiyatini ko'tarishga harakat qilishi foydadan holi bo'lmaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tasviriy faoliyatlarining xarakterli jihatlaridan yana biri, ularning chizadigan rasmlarini soddalashtirishga bo'lgan harakatlaridir. Ular ayrim narsalarning oldi ko'rinishini (uy, odam, kitob, soat, portfel) ayrimlarini yon tomonidan (mashina, hayvonlar, qushlar, baliqlar, bayroqcha v.b.), yana boshqalarini ustki tomonidan (kapalak, barg, ninachi, qo'ngiz v.b.) tasvirlaydilar.

Bunga asosiy sabab bu yoshdagi bolalar hali narsalami soya, perspektiv qisqarishi va ularning qoidalarini uncha tushunib yetmaganliklaridir. Bolalar ijodiga xos yana bir jihat bor, u ham bo'lsa tasvirlami (buyumlarni) bir-birlarini to'sib turgan (yoki qisman) holda tasvirlanmasligidir. Chunki bolalar narsalarni doimo butun holda idrok etadilar. Yuqorida qayd qilingan tasviriy faoliyatlarning bu xususiyatlari bolalar tafakkurining aniq, obrazli va emotsional tarzda bo'lishligi bilan bog'lanadi. Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at darslarini o'tkazish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, uning quyidagi to'rt turi qayd qilinadi:

1. Borliqni idrok etish.
2. San'atni idrok etish.
3. Naturaga qarab tasvirlash.
4. Kompozitsiya.

Borliqni idrok etish mashg'ulotlari 1-4-sinf dasturida aks etgan bo'lib, uning maqsadi bolalarni o'rab olgan borliq haqida, ulardagi narsa va hodisalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchamlari,

o'lcham nisbatlari haqida tasavvur hosil qilishdir. Chunki, bolalar tevarak-atrofni, ya'ni tabiat, hayvonlar va qushlar olami, hasharotlar va baliqlar, odamlar, obi-havo, predmet va buyumlar, qurilish va transport vositalari haqida yaxshi tasavvurga ega bo'lganliklari taqdirdagina ularning rasmlarini aniq-ravshan tasvirlaydilar. Borliqni idrok etish mashg'ulotlarining mazmunidan kelib chiqqan holda amaliyotda ularni o'rganishi kerak bo'lgan quyidagi yo'llar qo'llaniladi:

1. Buyumni, tabiatni o'ziga qarab kuzatish orqali o'rganish.
2. Borliq haqida o'qituvchining suhbatlari orqali o'rganish.
3. Savol-javob orqali o'rganish.
4. Borliqni rasmini chizish orqali o'rganish.
5. O'qituvchining pedagogik rasmi orqali o'rganish v.b.

O'qituvchilar uchun namoyish etiladigan narsalar va tasvirlar avvalo mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq holda bo'lib, ular o'z tuzilishi, shakli, rangi, o'lchamlari bilan sodda, tushunarli, bolalarda his-hayajon uyg'otadigan bo'lishligi maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi, bunday materiallar o'quvchilarni o'ylashga majbur etadigan, bolalarni yangi tushunchalar bilan boyitadigan bo'lishligi muhim. Namoyish etiladigan narsalar, ularning tasvirlari haqidagi ma'lumotlarni bolalarga og'zaki yetkazishda ularning tahlili muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tahlil bevosita narsalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchamlari, ularning mohiyati haqida savol-javob tarzida o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Borliqni idrok etish mavzusiga doir mashg'ulot ishlanmasi beriladi.

Darsning mavzusi: Kuzgi tabiat manzarasini idrok etish.

Darsning vazifalari: Kuzatuvchanlik, sinchkovlik, diqqat va xotirani o'stirish. Tabiatdagi go'zallikni ko'ra bilishga va qadrlay olishga o'rgatish. Kuzgi tabiat manzarasining o'ziga xos xususiyatlari va kuzgi ishlar bilan tanishtirish.

Darsning jihozlanishi: Kuz fasli tasvirlangan rasm. Kuzgi ishlarga doir manzara tasviri. Tabiat qo'yniga sayohat. Uni tashkil etishning imkoni bo'lmagani taqdirda san'at asarlarining reproduksiylaridan foydalanish mumkin. Masalan; O.Tansiqboyevning «Tog'da kuz», Z.Inog'omovning «Kuz», N.Karaxanning «Oltin kuz», I.Haydarovning «Oltin kuz», Q.Basnarovning «o'zbek kuzi», «Shaftolilar», G.Chemuxinning «Farzandlar va nabiralar», Usta Mo'minning «Xirmonda» va boshqalar. Bu asarlarning hammasi bilan o'quvchilarni tanishtirish shart emas. Ulardan ayrimlari (o'z xohishiga ko'ra) tanlab olinadi.

Darsning mazmuni. Mashg'ulot asosan ikki yo'nalishda olib boriladi.

Birinchisi, kuzgi tabiat manzarasining xarakterli xususiyatlarini estetik idrok etish, ikkinchisi kuzgi ishlarning o'ziga xos tomonlari bilan tanishtirish. Bu vazifalarni amalga oshirish maqsadida

o'qituvchi shunday obyektни tanlashi lozimki, bu obyekt ham kuz, ham kuzgi ishlar uchun xarakterli ko'rinishda bo'lsin. Dars o'quvchilarni maktab bog'i yoki dalaga sayohatga olib chiqish va u yerda amalga oshirilayotgan ishlar bilan tanishtirishdan boshlanadi. Sayohat jarayonida o'qituvchi bolalar e'tiborini chiroyli kuz manzarasiga jalb etadi. Ularga kuz fasli va bu vaqtdagi o'zgarishlar haqida so'zlab beradi: «Bolalar, mana hozir kuz fasli. U nihoyatda chiroyli, chunki, kuzda havo soviy boshlaydi, natijada daraxtlarning barglari o'z rangini o'zgartiradi. Ba'zi barglar qizg'ish tusga kiradi. O't- maysalar sarg'aygan bo'ladi, qisqasi, ular oltin rangga burkanadilar. Osmonda yengil parcha-parcha bulutlar paydo bo'ladi. Ertalab kuzgi ekin va o'tlaming usti oppoq qirov bilan qoplanadi. Yerga to'kilgan daraxt barglari oyoq ostida shitirlaydi. Oktabr oyida kech pishar mevalar terib olinadi va tokdagi shirin-shakar uzumlar uziladi. Yong'oq qoqiladi. Kechki kartoshka, sabzi, piyoz, lavlagi kabi savzavotlar yig'ishtirib olinadi. Bunday ishlarni amalga oshirishda o'quvchilar ota-onalariga, maktab bog'ida esa maktab jamoasiga yordam beradilar. Kuzda shahar va qishloqlarda ko'chat o'tkazish oyligi boshlanadi. Bu ishlarda ham bolalar kattalar bilan bir qatorda qatnashadilar. Kuzgi yig'im-terim ishlari nihoyatda zavqlidir. Sayohat jarayonida o'qituvchi emotsional-estetik vaziyat hosil qilish maqsadida bolalarga kuz va kuzgi ishlar haqidagi she'rlardan namunalar o'qib beradi. She'r o'qib bo'lingandan so'ng, tabiatning ko'rinishi bolalar bilan birgalikda tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida kuzatilayotgan manzara yuzasidan bolalarga savollar beriladi. Bu savollar quyidagicha bo'lishi mumkin: - kuzda tabiatda qanday o'zgarishlar ro'y beradi? - qarshingizdagi manzarada qanday daraxt turlarini ko'ryapsiz? - daraxtlarning o'lchami bir xilmi? - daraxtlarning shakli bir-biridan qanday farq qilib turibdi? - e'tibor bering, daraxt shoxlarining yo'g'onligi bir xilmi? - daraxtlarning tanasi va shox-shabbalarining tuzilishi qanday? - osmonga ham razm soling, uning rangi qanday? - osmondagi bulutlaming shakli yoki rangi qanday (bulutlar bor bo'lsa)?

- o't va daraxtlaming rangida farq bormi? - tabiatni kuzatish jarayonida yaxshi taassurot qoidirgan narsa nima? Tabiatni kuzatish jarayonida bolalar ba'zi bir tabiiy materiallarni (urug'lar, barglar, mayda hasharotlar, ildizlar) tasviriylar uchun yig'ishlari mumkin. Kuzatilayotgan obyekt yuzasidan savol-javob tugagach, o'qituvchi suhbatga yakun yasab, bolalarning javoblarini aniqlashtiradi, kamchiliklarini to'ldiradi, xatolarini tuzatadi. Agar dars sinfda o'tkaziladigan bo'lsa, o'qituvchi yuqorida nomlari qayd qilingan tasviriylar san'at asarlarining reproduksiyalari, slaydlarini bolalarga ko'rsatib, sinfda o'quvchilar bilan birga tahlil qiladi. Lekin shuni ham qayd qilish lozimki, dars sinfda qanchalik ilg'or metodlar bilan olib borilmasin, baribir u aynan tabiat qo'yniga qilingan sayohatning o'mini bosa olmaydi. Shuning uchun o'qituvchi darsni iloji boricha

tabiat qo'ynida o'tkazishga harakat qilishi lozim. Uyga bolalami yashash joylaridagi bironta oltin rangga kirgan tabiat manzarasini kuzatish vazifa qilib topshiriladi.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinflarda tasviriy san'at fanini o'qitishda asosan tabiat bilan ishlash amaliyotlar, turli sayrlar tashkil etilsa darslar yana ham mazmunli o'tadi. Chunki tasviriy san'at fanini yomon ko'radigan bolani o'zi yoq. Har bir bola rasm chizishga qiziqadi va chiza oladi. Tasviriy san'at fani rivojlanayotgan yosh avlodning estetik did madaniyatini, dunyoqarashini rivojlantirishda muhim ro'l o'ynaydi. Bundan tashqari bola rasm chizarkan o'zining boshlagan ishini oxiriga yetkizish, ya'ni sabr bilan chizayotgan rasmini tugallashni o'rganadi.

REFERENCES

1. B.N.Oripov. "Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi," ILM ZIYO" Toshkent- 2012.
2. O.Mo'minov. "Rangtsvir" (Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma). "Sharq" NASHRIYOT- MATBAA AKSIYADORLIK KAMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT-2017.
3. N.Abdullayev. San'at tarixi. 2 jildi, 1986.
4. B.Boymetov, S.Abdirasilov. Chizma tasvir Toshkent, G'.G'ulom nomidagi nashriyot, 2004.
5. S.Abdirasilov. Tasviriy san'at atamallari. Toshkent. 2003.

MODERN SCIENCE
& RESEARCH